

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

a 39-ik szám tartalomjegyzéke: vers (kossán klára) ● ártatlan vallomás (farkas ödön) ● új szociális idealizmus felé (hort dezső) ● az olasz színházkongresszus (mária béla) ● m. scheer: a második internacionálé és az egységfront (fordította nagy rudolf) ● tolsztoj: az abszolutisztikus állam (fordította szántó róbert) ● őszi felhők (vers, kassák lajos) ● hozzászólás bartók béla új könyvéhez (justus györgy) ● a derkovits-legendához (kassák lajos) ● wells önéletrajza (gró lajos) ● a címlapon lionleummetszet ●

1934 december VI évfolyam 39 szám

Vers

*Szavaimat elviszi a szél,
mivel jöjjelek eléd
harmatos reggelen,
mit mondjak,
hogy megmutassam
szívemet?*

*Bolond dolog,
hogy szeretek rád gondolni s hogy
piros virágok nyillanak kedvemben
a gondolatoktól.*

*Mindez semmi a fekete szomorúsághoz,
melyet fekete erdőben
fekete madarak énekelnek
és nem engednek tovább menni,
hogyan elérjelek.*

*Gondolom néha, jó volna
melletted élnem,
elzárni magam elől véled a világot.
Égi kerülőkkel vezet hozzád
az út.
Ó, miért csak távolból
tudlak megérinteni?*

Kossán Klára

Ártatlan vallomás

A vicinális dohogva közeledett a város felé. Az alig három méteres töltés félkör alakban húzódott végig a határban elterülő réteken, hogy aztán kiszélesedve nyilegyenes irányban fusson be az állomásra.

A végtelen ég sötét boltozatán csillagok ragyognak olyan fényesen és tisztán, ahogyan csak a vidéken ragyognak. A rét, amelyhez a város ifjúságának ezer emléke fűződik, ahol nappal teheneket legeltetnek és futball-meccseket rendeznek, vagy a háborúból itt maradt lövészárkokban — amelyeket vályogvető cigányok nyilvános latrinának használnak — vad harcokba keverednek egymással, növényt és színes kavicsokat gyűjtenek, vagy alkonyatkor a bokrok alatt összeölelkezve hevernek, most kihalt és mélyen csendes. Csak az itt-ott csillogó mocsarak vizében brekegnek a párzó békák és hangjuk úgy hallatszik, mint ha egyetlenegy hangszeren szólalna meg az élet egyik legszebb nászindulója.

A vicinális már elhagyta az állomás határában örökös zöld jelzőlámpát és a kerekek alatt hangosan kattogott az ezüstös sín pár.

A vonaton alig néhányan utaztak, jobbára gaborra és marhakeres-

kedők, kopott, elhanyagolt külsővel, poros csizmákban, hangosan vitakozva egymással.

1139

Az egyik harmadosztályú kocsiban egy fiatalember aludt. Egyedül utazott az egész kocsiban. Fejét az ablakfüggönyre hajtotta és a szája félig nyitva volt. Mellette az ülésen két ujság hevert és egy irodalmi folyóirat. Ha valaki most belépne a kocsiba, megbotránkozva venne tudomást a két ujságról, ami itt megengedhetetlen pazarlás számba ment. Az irodalmi folyóirat pedig végleg arra az álláspontra juttatta volna a szemlélőt, hogy a fiatalember nem erre a világra való álmodozó lélek, aki bizonyára nem ért semmiféle üzlethez és így sorsán csak az Isten segíthet, ha akar.

A vonat hirtelen zökkenéssel megállt. A fiatalember álmából felriadva kinézett az ablakon, aztán felugrott. Kapkodva szedte össze az ülésen heverő ujságjait, vállára terítette sűrű ulster kabátját és leszállt. Kívülről még alig néhányan léptek ki az üres, alig megvilágított pályaudvarra. A piros karszallagos forgalmi tiszt meglóbálta kezilámpáját és a vonat szuszogva tovább indult. A mozdony kéménye haragos füstfelhők közepette szórta szét a szikrákat, amelyek élettelen fekete pernyeként hullottak alá...

A fiatalember átadta jegyét a kerítés mellett álló vasuti alkalmazottnak és elindult a platánfákkal szegélyezett úton. A város ezen a részen még nem épült ki és az út mentén üres telkek ásítottak a bokrok és a fák imbolgó árnyékaival. Bizonytalan messzeségben a kutyák versenyt ugattak a villanytelep egyhangú zakatoló dinamóival.

Az ilyen vidéki éjszakák különös hangulatba ringatják a vándort. Az utcán sehol egy élő lélek és az ember egyedül van önmagával a nagy sötétség fenekén. Nehéz megpróbáltatás ez, amikor önmagunknak adunk számot és rájövünk arra, hogy mindaz, amit eddig csináltunk nem ér semmit és mindarról, amit a jövőben akarunk csinálni, arról semmi bizonyosat nem tudunk. Az ilyen pillanatok nagy elhatározásokat szülnek vagy örökké kétségbeesetté teszik az embert és könnyen megtörténhet, hogy ilyenkor végzetes tettekre szánja el magát.

*

A fiatalember, akiről itt szó van, én vagyok. Én, aki most itt ülök Önnel szemben kissé viseltes ruhában, hajlott háttal, szemüveggel az orromon. A sűrű ulsterkabátom kint lóg az előszoba fogasán. Az arcom néha idegesen összerándul, ahogy itt beszélek, a kezem remeg és izzad — ami borzasztóan zavar engem, — de ezt bizonyára megérti, hiszen először állok itt idegen ember előtt, akinek elmondom lelkem legelrejtettebb titkait.

Amint látja, utazással kezdtem. Régi szenvedélyem az utazás és különös izgalmi állapotba kerülök, valahányszor vonatra ülök még akkor is, ha csak a szomszéd faluba megyek. Sajnos, utazási szenvedélyemnek anyagi viszonyaim miatt nem hódolhatok.

A város, amiről itt szó van, születésem helye. A ház előtt, melyben születtem nap-nap után el szoktam menni. Ez a ház a nagyanyámé volt. A nagyanyámról meglehetősen homályos emlékeim vannak és nem éppen kellemesek. Fekete csipkefőkötője alól kilátszott gyér fehér haja, amely simára volt lenyalva. Arcát ezer ránc borította és az ember soha nem

---

munka

tudta, hogy mosolyog-e vagy haragszik? Nagy karosszékben ült, amelynek támlájához egy nagy fehér vánkost támasztottak és aszott kezeit a szék karfáján nyugtatta. Mindig félttem ezektől a kezeiktől és összerázkódtam valahányszor az arcomat megsimogatta, ami nála tradíció volt. A töpörödött fekete ruhájú asszony a nagy fehér vánkossal, vastag rekedt hangjával, bizonytalan arckifejezésével olyan bizarrul hatott rám, hogy gyakran álmomban is megjelent és ilyenkor mindig felsírtam. Nem szeretem az öregséget és elképzelhetetlen előttem, hogy valaha is egy ilyen nagy karszékben fogok ülni, fehér vánkossal a hátam mögött, sötét, levegőtlen szobában, ahol dohos levendula szag és egy subplot van, amely egy elmúlt élet emlékét rejtegeti fiókjaiban.

A sárga mézeskalácsot is utáltam, amelyet látogatásaim alkalmával nagyanyámtól kaptam s amely ízetlen volt és lyukacsos, mint a szivacs. A tetején mindig egy fél gerezd dió virított, sohasem több és sohasem kevesebb. Ez az egész mézeskalácsos nagymama a fehér vánkossal rettenetes volt a számomra. Arra nem is melékszem, hogy meghalt-e valaha, csak egyszer eltűnt, nem létezett többé.

Nem tudom mi a véleménye Önnek az öregségről? Lehet, hogy csak a költők tudják érzékelni az ősz minden romantikájával és az ide tartozó egyéb rekvizitumokkal együtt. Én úgy érzem, hogy sohasem fogok megöregedni, ahogyan fiatal sem voltam soha...

*

A platánfák elmaradtak és az út parkká szélesedett, amelyben terebélyes tölgyek váltakoztak virágzó hársfákkal. A park szélén álló múzeum hatalmas ablakai sötéten meredtek az éjszakában. A lehúzott roletták mögött háborítatlanul nyugodtak évszázados álmukban a falakra erősített kőkorszakbeli emlékek és a zöld penésszel bevont régi pénzek. Senki nem zavarja őket. Csak nagy ritkán történik meg, hogy valami bogaras tudós téved a városba és ilyenkor feltúrja a múzeum kétségtelenül értékes anyagát. Néha az is megtörténik, hogy váratlanul, minden előzetes értesítés nélkül, kinyitják a hatalmas kapukat, hogy azután megint ugyanolyan váratlanul bezárják. Ezzel sem törődik senki. Senkit nem érdekel az, hogy miért nyitották ki éppen most és miért csukták be megint. Tudomásul veszik, hogy nyitva volt és ha történetesen arra jártak, talán be is mentek. Megbámulták az egyik szekrény tetején álló kitömött oroszánt és tigrist, a spirituszban ülő békákat, a gombostűkre szúrt bogarakat és a régi fegyvereket. Azután meglegegetten hazamentek ebédelni, mint az olyan emberek, akik már minden dolgot láttak, amit ezen a földön látni lehet.

*

Az apám gimnáziumi tanár volt. Hosszú sovány ember, hatalmas szakállal és kopasz fejjel. Magas, elől nyitott kemény gallért hordott úgy, hogy látszott az erősen kidomborodó ádámcsutkája, amely ide-oda mozgott, mint harangozaskor a harang nyelve. Fehér nyakkendő és szürke zsakett volt az állandó öltözéke és csak ritka ünnepi alkalmakkor viselt fekete zsakettot, de a fehér nyakkendője akkor is megmaradt.

Rabiátus ember volt, aki szeretett jól enni és főleg inni. Ha borra

tett szert, akkor otthon félreült az asztal mellé és egyik poharat a másik után ürítette ki. Ilyenkor megszelidült és vizenyős kék szemeivel mélán bámulta a családi fényképekkel sűrűn megrakott falakat...

Miután nem volt valami nagy fizetése, amelynek egy részét különben is saját szenvedélyére fordította, otthon gyakran élvezték az anyagi ügyek miatt kipattant veszekedéseket és ezek az anyám teljes vereségével végződtek, miközben az apám a legdurvább szitkokat vágta mindkettőnk fejéhez. Általában keveset törődött velünk.

Igy én korán megismertem az elnyomatás és a kiszolgáltatottság állapotát. Kezdetben megpróbáltam lázadni ellene, de ezeknek a lázadásoknak eredménytelensége később arra készítetett, hogy visszahúzódjam és a valóság helyébe álmfalakat építsek magam körül. Szerény, mindentől visszahúzódó csendes gyerek lettem, aki korán kezdett filozofálni az élet értelmetlenségéről. Aki korán kezd el filozofálni, az nem sokra megy, de ha már hajlama van rá, akkor kezdje el öreg korában halála előtt, lehetőleg olyankor, amikor nagyon unatkozik, akkor legalább biztos lehet affelől, hogy nem tesz kárt sem magában, sem másban. Legfeljebb játszik, ahogy a nagyhasú emberek szoktak játszani óraláncuk zsuzsujával vagy a kölyök macskák a spárgára kötött fadarabbal.

Rajtam nem igen segített. Lehetővé tette a visszavonulást. A realitásból átmentett az irrealitásba és ahelyett, hogy megpróbáltam volna felszabadulni nyomasztó helyzetemből, a jövőre vonatkozó álmodozásokkal foglalkoztam, amelyeket gazdag fantáziám is táplált.

Aztán véget ért ez is. Az apámnak végre is megártott a sok bor. Súlyosan megbetegedett. Pestre hozták, ahol meghalt. Én az iskolában értesültem róla. Az egyik tízperces szünetben az igazgató magához hivatott. Hasát szokása szerint előre tolta és bal kezének széles tenyerével simogatta. A jobb keze mutatóujjával pedig középen elválasztott haja közül kilátszó fehér bőrét vakargatta.

„Amitől féltünk, bekövetkezett” — mondta tragikus hangon és mindjárt a részvétét is kifejezte, kezét fogva velem.

Amikor hazafelé mentem a szünetnek vége volt és az osztályokba igyekvő diákokkal a folyosón találkoztam. „Meghalt az apám — mondtam nekik egyszerűen — most hazamegyek.” „Tudjuk már” — mondták és egyáltalában nem mutattak tragikus arcot, mint az igazgató.

*

A pesti temetésen ketten voltunk az anyámmal, néhány ismeretlen emberen kívül. Én belekaroltam az anyámba, aki feketébe öltözött és előttem érthetetlen okból állandóan sírt. A kezemben lévő gombócformájúra összegyűrt zsebkendőt néha a számhoz, néha pedig a szememhez szorítottam a teremben lévő idegen emberek miatt. Meg a pap miatt is, aki olyan hosszan beszélt, hogy ideges lettem és miután tél volt, fogaim összeverődtek a hidegtől.

Az apám halála után aránylag nyugodt élet következett. Az iskola-társaimmal szemben is enyhült a helyzetem, amely azáltal, hogy az apám tanár volt, nem lehetett olyan bensőséges, mint amilyennek kívántam, bár én mindent megtettem, hogy enyhüljön közöttünk a feszültség. Szor-

galmas és jó előmenetelű diák voltam, ezt így kötelességemnek is tartottam és ha akartam sem lehettem volna más az apám tanársága miatt. Igyekeztem nem feltűnni és minden további nélkül segítettem osztálytársaimnak, ha hozzám fordultak, amit ők szívesen meg is tettek, de bizalmas barátom nem akadt közöttük. Sohasem avattak be gyerekes csínjeikbe és nem közölték velem bizalmasabb dolgaikat sem. Általában keresztül néztek rajtam és ha mégis szóbaálltak velem, az mindig igen udvarias külsőségek között történt.

A park elmaradt és a házak sűrűbbé váltak. Ez már a város széles, kihalt főutcája, egyetlen költőjének szobrával, amelyet illetlen kutyák szoktak körülszaglászni. A villanylámpák vastraverzeinek felső kör alakú párkányán piros muskátlik virítanak. A lámpa közvetlen közelében pedig éjjeli bogarak keringenek. A nagyszálloda étterméből cigányzene hallatszik. Bizonyára a rendőrtanácsos mulat a fogtechnikussal, aki egyébként az önkéntes tűzoltóegyesület parancsnoka és ezért tűzoltó egyenruhában húzza a lyukas fogakat is, mert sohasem tudni, mikor gyullad ki egy szénakazal.

*

Abban az évben, amikor az apám meghalt, leérettségiztem. Az igazgató megint kidüllesztette a hasát és ezúttal fontoskodó arccal hívta fel figyelmünket az élet tövises útjaira és a derék polgárok kötelességeire. Pénzbeli jutalmat és könyvet kaptam, amelybe kaligrafált betűkkel írták be:

„Tory Dénes VIII. o. t. kitűnő előmenetelének és ernyedetlen szorgalmának jutalmául.”

Most mi lesz? kérdeztem magamtól és soha nem látszott reménytelenebbnek a helyzetem, mint épen most.

Gyerekkoromban gyakran álltam a tükör előtt és egy pálcával a kezemben láthatatlan zenekart vezényeltem, amelynek a hangjait csak én hallottam. Amikor befejeztem a vezénylést, felhangzott a taps és én meghajtottam magam a csillogó lámpák fényében, illetőleg a tükörben. Frakk volt rajtam és a fehér ingmellem ragyogott a fényben. A taps megint felhangzott és én mégegyszer meghajtottam magam. Kétszer... háromszor... sokszor...

Most, hogy leérettségiztem, megint a tükör előtt álltam. Igen, ilyenek képzeltem magam. Hosszúkás arcomon végig húztam vékony ujjaimat. Dús fekete hajam hátra volt fésülve és vadul csillogó szemeim mélyen bent ültek az üregekben. Akkor még nem viseltem szemüveget, de azért felpróbáltam az anyám sárga keretes pápaszemét, ami sok intelligenciát kölcsönzött arcomnak, amely tele volt fiatalkori pattanásokkal. Nagyon meg voltam magammal elégedve. Karmester leszek, zenekarokat fogok vezényelni. Nyugodt, hideg fölénnyel hajlok meg majd az emberek előtt, csupán csak egyszer, udvariasságból... Nem tudom, hogy honnan jött az a bizarr ötletem, hogy karmester leszek, amikor sohasem foglalkoztam zenével. Nem tudom mi vonzott a zenéhez, amihez nem volt tehetségem. Talán az, hogy a zenét mindig csak éreztem

és megérteni soha nem tudtam, talán az, hogy előre sejtettem, olyan vállalkozásba fogok, amelyet nem tudok befejezni és így a feladatot, amelyet magam elé tűztem, nem is kell megoldani.

1143

*

A főutca véget ért. A várost itt két részre osztotta egy sekély vízű patak. Tory Dénes a patak mellett folytatta útját. A lámpák ritkultak és a patak miatt olyan keskeny volt az utca, hogy a gyalogjárók számára nem jutott hely. Tory Dénes elhaladt a piros lámpás bordélyház előtt, amelynek ablaktalan, simára meszelt falára fekete krétával különböző trágárságokat írtak és rajzoltak a környékbeli gyerekek. Volt valami titokzatosság ebben az épületben, amelyet a fiatalember csak kívülről ismert, belülről legfeljebb hallomásból. A város fiatalságának nagy része itt élte le fél életét és nagyon gyakran megtörtént, hogy a tanárok itt találkoztak diákjaikkal.

A hivatásos és egyéb prostitúció elég nagy mértékben üzetett a városban. Mindenki tudta mindenkiről, hogy hova jár és senki sem akadt fenn azon, ha újabb hír érkezett arról, hogy a szifilisztes téglagyáros megint erőszakot követett el valamelyik fiatal cselédleányon. Legfeljebb a téglagyárost csukták be a bolondok házába néhány napra. „Lenge dolgok mögött nem kell semmi komolyságot sejteni”, így tündökölt a város törvénye és lehet, hogy volt valami mély szimbólum abban is, hogy az utcában néhány sarokkal odébb középiskolát építettek a lányok számára.

1928-ban Párisba mentem. Nem tudom, miért mennek az emberek Párisba? Legalább is nem tudom azt, hogy én miért mentem. Mindenesetre van valami különös abban, hogy az ember egy eldugott vidéki város állomásán felül a vonatra és Párisban száll ki. Zenész itt sem lettem. Határozott ellenszenvet kezdtem érezni a kották értelmetlen hieroglifái iránt, de viszont megnéztem egy pár operát, könnyedén, kissé gúnyorosra húzott szájjal és mindig csodálkoztam azon a nagy lelki-erőn, ami egy ilyen opera hősében van, aki halála előtt néhány perccel még okvetlenül elénekel egy áriát. Aztán vitatkoztam a georgeizmusról és cionizmusról, kommunizmusról és szociáldemokráciáról. Láttam cionistákat, akik fel fogják szántani egész Palesztinát és kommunistákat, akik betörték az összes kávéházak ablakait, arab diákokat, akik esküdt ellenségei a francia imperializmusnak és hindu költőket, akik verseket szavaltak a holdas éjszakáról. Néha, amikor már igen heves volt a vita, elmentem az asztaltól és ilyenkor a két vitatkozó fél mindig összeverekedett. Meghallgattam nemzetközi szélhámósok lelki bánatait és azon gondolkodtam, hogy kinek adtam kölcsön az utolsó tíz frankomat és kitől kérhetnék kölcsön most huszat. Mindenféle nációval találkoztam itt, csak franciával nem és ha már nagyon elkeseredett voltam, akkor idegenvezető lettem hosszú németek mellett, akik ugyanannyit értettek a történelmi emlékekhez, mint én.

Párisban találkoztam egy litván diáklánnyal, akibe reménytelenül szerelmes lettem. Fekete kócos haja mindig a szemébe lógott. Volt benne valami megmagyarázhatatlan lomposág, mint az olyan emberekben, akik a gettóból jöttek. Filológiát tanult a párisi egyetemen és előadá-

---

munka

sokat tartott szocialista gyűléseken. Rendszerint esett az eső, amikor ott ültünk valamelyik kávéház ablakában és kibámultunk a nedves szűr-
keségbe, a víztől csillogó aszfaltra vagy a szomszéd zöldséges bolt cég-
táblájára. Nagyon szerettem ezt a lányt, minden hanyagságával és lát-
ható neuroziséval együtt.

„Nem tudom — mondta, — miért van az, hogy minden embernek,
akivel először találkozom, odaadom magam?”

Nem tudtam én sem megmondani.

„Neked nem adom oda magam, — folytatta, — veled komoly dol-
gokról beszélek és akivel beszélek, annak nem adom oda magam. Akik-
nek lefekszem, azokkal nem beszélek.”

„Benned mindig volt valami megfoghatatlan — mondtam neki, —
valami különös misztikum, amit bizonyára a talmudból hoztál magad-
dal és amit én nem értek meg, de te se érted. Nem tudod indokolni,
hogy miért adod oda magad mindenkinek, honnan tudjam akkor azt én?”

„Nézd, semmi sincs bennem abból a misztikumból, amiről be-
szélsz. Falun éltem, ahol korán megismerkedtem a szerelemmel, ahol ezt
egyszerűen csinálják, kevés teketóriával. Kedvet kaptam rá és utánuk
csináltam... Már arra sem emlékszem, hogy ki volt az első és most
akárhogy is törném a fejem, nem jutna eszembe...”

Akikkel eddig együtt aludtam, nem igen tudtam értelmesen be-
szélni. Lehet, hogy azért, mert nem akadt közöttük értelmes férfi, de
lehet, hogy azért, mert én mindig néma voltam az ilyen együtt alvások-
nál. Nem tudom miért — és itt vállat vont — majd még gondolko-
dom rajta.”

Mi egyebet csinálhattam volna, mint hogy én is vállat vontam.
Nagyon szerettem, de sohasem lett az enyém, mert velem beszélni szo-
kott. Tudtam, hogy reménytelen a szerelmem, de azért szerelmes
maradtam.

Csodálkoztam azon a nagy némaságon, amellyel odaadta magát
mindenkinek. Az ilyen természettel nem nála találkoztam először. Az
utcalányok ugyanilyen némasággal adják oda magukat azoknak, akik
megfizetik őket. De ezeknek a titokzatos némasága mindig sokat mon-
dott a számomra. Dacot és megvetést a férfiak ellen, akiken kívül áll-
nak, akikkel nem egyek. Tiltakozást aljasságuk ellen, amivel megvásá-
rolták őket és diadalt, amivel megfogták és legyőzték őket.

„Mi kétszer élvezünk — mondta nekem az egyik utcalány szokat-
lanul őszinte pillanatában, — amikor a pasit megfogtuk és amikor fizet.”

*

Befejeztem. Mindent elmondtam, amiről úgy éreztem, hogy el kell
mondanom. Ön végig hallgatott. Szótlanul ült az íróasztala mögött fehér
köpenyében, keresztbe vetett lábakkal. Szótlanul itt a szobában, csillogó
műszerek és nagy tudós könyvek között, amelyek bizonyára mind az
emberrel foglalkoznak. Az ember lelkével, biológiájával és anatómiájá-
val. Magam is érdeklődöm ezek után a kérdések után és már nagyon
régóta szerettem volna beszerezni egy anatómiai atlaszt, hogy megnéz-
hessem, milyen az ember belül? Mi az, amit életnek nevezünk a szó köz-
napis értelmében és mi az, amit életnek nevez a tudós? Mi az, ami arra

készített engem, hogy feljöjsek Önhöz egyszerre két lépcsőfokot is át-
ugorva, hogy aztán kifulladás, bátortalanul megálljak az előszoba előtt,
azzal a gondolattal küzdve, hogy visszafordulok. Igen, vissza akartam
fordulni, mert semmi értelmét nem láttam annak, hogy beszéljek Önnel...

Aztán mégse fordultam vissza... Végig számoltam felöltöm gomb-
jait, mindegyik gombnál azt kérdezve magamtól, hogy vajjon becsön-
gessek-e? És az utolsó gombra „igen” felelet esett.

Becsöngettem. Most itt ülök és beszélek, mert valami különös meg-
könyebbülést érzek utána, aminek nem tudom a magyarázatát adni...
Őn néha letette az orrcsüptetőjét az asztalra, csendben, lehetőleg elke-
rülve minden zajt. Ilyenkor orrnyergén meglátszott a csüptető helye: két
ovális alakú mélyedés a bőrfelületen...

Őn most diagnózist fog csinálni, amire én egyáltalában nem va-
gyok kíváncsi és aminek semmi értelmét nem látom. Nem vagyok beteg...
Legfeljebb szerencsétlen, ami viszont nem betegség, hanem az élet szer-
ves része... Egyszer már foglalkoztam azzal a gondolattal, hogy egy
mágnest fogok készíteni, amelynek az lesz a tulajdonsága, hogy a világ
összes szerencsétlen embereit összegyűjti. A terv már teljesen készen állt.
Egy nagy pályaudvar középpontjába helyeztem a mágnest. A pályaudvar
összeköttetésben állott a világ minden tájával és a legtávolabbi vidékről
is ide futottak be a vonatok. A pályaudvar mögött nagy hatalmas térsé-
gen sátrak tornyosodtak. Itt helyeztem el az embereket. A tér kopár
volt. Nem látszott ott se fa, se fű, vagy virág, folyó vagy patak, mert
a szerencsétlenek közelében a természet is megsemmisül és összeomlik
minden. Kiszáradnak a források, elhervadnak a virágok, mert a szeren-
csétlenség kozmikus sugarai minden hova behatolnak...

Én ott álltam a pályaudvaron, mint valami közlekedési rendőr és
az érkezőket irányítottam... A vonatok egymásután érkeztek, menet-
rendszerű pontossággal. Az Északi Jeges tenger mellett fekvő Archang-
elszk vidékéről, a délamerikai tűzföld vulkánikus földjéről, Massa-
chusetts államából, ahol Saccot és Vanzettit kivégezték. A Bab el
Mandeb szoroson átkelve, jöttek sötét arabok fehér köpenyeikben, Si-
rászból perzsa rózsaoilajkereskedők, Saigonból teherhordó kulik... A
négy világrész minden tájáról testi és lelki hibákkal, reménytelenül és
kétségbeesetten.

„Miért vagytok szerencsétlenek?” — kérdeztem.

„Nem tudok szeretni” — mondta az egyik, — „nem tudok járni” —
mondta a másik. Mindegyik nem tudott valamit, mindegyiknek valami
szervi vagy lelki hiányérzete volt és csak egyetlenegy mondta, hogy
„nem vagyok ember” és ez a litván lány volt...

Ime mindent elmondtam. Kissé elfáradtam. Délután volt, amikor
beszélni kezdtem és most már késő este van. Az égen most is ragyognak
a csillagok, de a fényüket elhomályosítja a füst és a por. A városban
nem vonzanak bennünket a csillagok. A szűk utcák és a magas házak
miatt az égnek csak egy kis darabkáját látni, mintahogy a rabok látják
celláik ablakából...

Igen, mindnyájan rabok vagyunk, saját életünk rabjai, amivel
nem tudunk mit kezdeni...

Farkas Ödön

---

munka

Új szociális idealizmus felé

I.

Materializmus — idealizmus

„Fiam, felelt Coignard abbé, mindig azt tapasztaltam, hogy az emberek bajai az előítéletekből származnak, mintahogy a pókok és a skorpiók a pincék sötétjéből és a majorudvarok nedvességéből kelnek ki. Ezért jó a seprőt csak úgy taláломra is megforgatni a homályos zugokban...”

Anatole France

Ércszobrok patinát kapnak, szavak gyakran csak penészt.

A fogalomkritika iránt növekszik ugyan az érdeklődés s a voltaire-i figyelmeztetésnek: „Aki pedig velem beszélni akar, tisztázza előbb a fogalmait” ma megújult értelme van. Mégis, mennyi fogalmunk vész még fél vagy teljes homályba. Bacon idólái, amelyek ellen a *Novum organum* zseniális szerzője síkra szólott az újkor elején, súlyos ballasztját képezik ma is a pozitív megismerésnek és cselekvésnek.

A logikus gondolkodás napja először, természetszerűen, a testek világára derített fényt. A testek s a bennök és körülök végbemenő változások és alakulások érzékelhetők, akár közvetlenül, akár műszerek segítségével. Az egyező tárgyak s az egymásra következő természeti történések fajnevei ezért nem okoznak különösebb nehézséget. Ha azt mondom „asztal”, „villám”, „szabad esés”, senki sem fog ágyra, derült égboltozatra vagy a gázok hevítésre való kiterjedésére gondolni. De van-e csak tíz gondolkodó ember Budapesten, aki egyező jelentést adna például a „lélek” vagy ép a „társadalom” fogalmának? ... A *pszichikus* és *szociális* jelenségvilág elvont, absztrakt, közvetlenül nem érzékelhető, azt is mondhatnók, transzcendentális¹⁾ fogalmai ezért annyira bonyolultak, kevésbé tisztázottak.

Itt van például a *materializmus—idealizmus fogalompár*. A két szó töve ismeretes: *Matéria* = anyag; *idea* = eszme. A köznapi szóhasználat nem is okoz nehézséget: E szerint materialista az olyan ember, aki anyagias; idealista viszont az, aki fogékony az eszmék iránt s ezzel az

¹⁾ A *kanti* bölcselkedés különbséget tesz transzcendens és transzcendentális között. *Transzcendensek* az érzék-feletti tárgyak, ilyenek nem léteznek (ezért nevezték Kantot a korabeliek a metafizika szétrombolójának, „*Alleszermalmer*”-nek). *Transzcendentálisak* ezzel szemben például a tiszta észnek azok a szabályai (a kategóriák!), amelyek a megismerést, a kaotikus adottságban való eligazodást lehetővé teszik. Kant irányította tehát először, német alapossággal és módszerességgel, a figyelmet arra az alapvető tényre, hogy embervoltunk legsajátabb és legnagyobb jelentőségű tényei érzékfeletti: transzcendentálisak. Ezért nevezik rendszerét a bölcsélet-történet egyes kutatói *kritikus idealizmus*-nak, szemben Plato *metafizikus idealizmusával*.

intellektuális fogékonysággal többnyire azt az *etikai* hajlandóságot is egyesíti, hogy nemesebb célok, ideálok felé fordítja a tekintetét, igazolván Plátón, az „idea” alkotó filozófusának nagy reménykedését: „Aki pedig gondolatait a Lényegire fordítja, annak nem marad ideje, hogy lepillantson az emberek tülekedésére, hogy a velük való küzdelemben féltékenységgel és rosszakarattal teljen el; hanem meglátva a Jólrendezett s a változatlan Egynek-maradót, azt ami nem tesz vagy szenved jogtalanságot, az ilyen ember maga is annak utánzására törekszik, amennyire erre ember képes lehet...” Ez eddig nyilvánvaló. De mit értsünk akkor az efajta kitételek alatt, mint Albert Lange elsőrangú munkája a materializmus történetéről, Ludwig Feuerbach materializmusa, a történelmi materializmus mint társadalomszemlélet, stb.

Aki csak kissé is ismerős az eszmei alakulás, a gondolkodás fejlődésének történetével, az tudja, hogy e „materializmusok” valamiképp a plátói *eszmetestető* „idealizmussal” való szembefordulást és szembenállást jelentik: *ismeretelméleti realizmust Plátó eszmetestető spiritualizmusával szemben*. Mert mi más a plátói idea-elmélet?

A késői szofisták ellen indult igazságmentő harcra Plátón. S mivel a szofisták a mindenkori egyes és pillanatról-pillanatra változó véleményben keresték a megismerés és tudás alapját, úgy érezte, hogy a mindennapos élet összevisszasága helyett elérhetlen és örök-változhatlan magasságban kell keresni a tudás, a megismerés gyökerét. Megállapította, hogy megismerni annyi, mint „összепillantani az egyet a sokban” s ennek az összепillantott egynek fogalmi nevet adni. Így már kétezer év előtt leszögezte azt a tényt, hogy a tudomány egyezéseket, azonosságokat kutat és ezeket az egyezéseket és azonosságokat egy eszmei névvel jelöli, fogalmi rendet teremtven ezzel a káoszban. De nem állt és nem is állhatott meg itt. A kétezer év előtti gondolkodó még nem elég biztos és nem elég merész ahhoz, hogy az összefoglalásban, az eszmeiségben, a kanti „tisza ész” *anyagiatlan funkciójában* találja fel embervoltunk legvégső forrását. Ezért nem csak azt tanítja, hogy a megismerő „összепillant a sokban”, megpillantja az egyet a káoszban, hanem azt is hirdeti, hogy ez az összепillantás, lényegre-pillantás emlékezés — a lélek emlékezése örök és elmulthatatlan dolgokra, amelyeket egykor, földöntúli életében, látott.²⁾ S ezek: *ez örök és elmulthatatlan dolgok a tulajdonképeni, a valóságos ideák*. Mert mindennek — a legjobbnak és legnagyobbnak, épúgy, mint a legkisebbnek és legközönségesebbnek — minden itt lenni összепillantott egynek megvan a maga főnti ideája, örök-alakja, földi érzékek számára érzékelhetlen testiségben; s a lélek, amikor „összепillant” a zavarban, meglátja „az Egyet” a káoszban, ez örök testekre, ez ideákra emlékezik...

Így hát, merjük kimondani, *Plato ismerettana materializmus*, sőt még hozzá oly anyagokban hívő materializmus, amelyek a valóságban

²⁾ *Windelband* is hangsúlyozza „Plato”-jában a fejletlen gondolkodás „*sajátos kötöttségét*” („*eigentümliche Gebundenheit*”), amely képtelen volt az öntudat alkotó energiájának elképzelésére s ezért minden megismerést csak úgy tekintett, mint az Előtalálatnak lemásolt képét”.

nincsenek sehol.³⁾ A plátói gondolatrendszernek és epigónjainak ép ez eszmetestestítő „idealizmusa” ellen fordultak azok a gondolkodók, akik elismerték ugyan, hogy az eszme összepillantás, a meglátott és felismert azonosság neve, egyszerűen fogalom, de tagadták, hogy e fogalmi képek: az eszmék, az ideák tárgyi valóságában is élnek. Mily ironiája a fogalomzavarnak, a baconi idóllak uralmának a logikus és pozitív gondolkodás felett, hogy ezek a gondolkodók: az ismeretelmélet tulajdonképeni realistái, Demokrittól Ludwig Feuerbachig, „materializmusnak” nevezték rendszerüket...

*

Ne higyjük, hogy ez ismeretelméleti realizmus akár csak száz év előtt is olyan természetes és magától értődő felismerés lett volna, mint ma. Gondoljunk csak Hegel filozófiájára, amely Marx közvetítésével egyetemes hatásúvá lett s amely nemcsak nagyszabású történelembölcselet, hanem egészen sötét és ködös metafizika is — semmivel sem jobb, csak (kétezer évvel fiatalabb lévén) őszintéltlenebb, mint a plátói. Őszintéltlenebb és minden naív szépség nélkül való. Mert a hegeli eszmetestestítés nem hasonlítja már az embert, mint Plátó, egy barlang befelé fordult lakójához, amelynek a nyílása előtt az idea fényességében suhan el az igazi valóság s amelynek falára a halandó ember számára az ideák csak múló árnyékukat vetik; a hegeli metafizika csupán arról beszél, hogy az Eszme, az Abszolút Eszme, minden profán valóság demiurgosza...⁴⁾

Hegel kétezer év multán megújított plátói eszmetestestítése ellen lépett fel Ludwig Feuerbach úgynevezett „materializmusa”, ismeretelméleti realizmusa, amely a mult század eleji német szellemi fejlődésben azzal a ma már természetes felismeréssel ért el epokális hatást (mindnyájan Feuerbachianusok voltunk, írja Friedrich Engels „Ludwig Feuerbach” című művében,⁵⁾ hogy a világ lényege nem az eszme, hanem a valóság, az adottság (amit ő „Materialien”-nek nevez), egyszerűen a testi, pszichikus és társas jelenségvilág, amelynek csupán gondolati képeit, „Abbild”-jait, képezik az eszmék, az ideák.

Ludwig Feuerbach „materializmusa” tehát tulajdonképen nem több, mint a „Materialien” szó használata, valójában ismeretelméleti

³⁾ Albert Lange minden szépítés nélkül hangsúlyozza is az „A materializmus története” című, még ma is nagyon aktuális műve első kötetében, hogy a plátói megtestesített ideák „a gondolkodás és kutatás számára akadályok és csalóka fények voltak és azok is maradtak mind a mai napig”.

⁴⁾ Masaryk 35 év előtt, 1899-ben megjelent Marx-kritikájában („Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus”), amely formailag elavult, de tartalmilag meglepően sok új és aktuális meglátást tartalmaz ma is, a hegeli eszmetestestítő metafizikát egyszerűen „hókusz-pókusz”-nak minősíti.

⁵⁾ Friedrich Engels „Ludwig Feuerbach”-ja ezzel a jellemző mondattal kezdődik: „Ez az írás egy olyan periódusba vezet vissza bennünket, amely idő szerint egy jó emberöltővel fekszik mögöttünk, de a mai német generációnak mégis oly idegenné lett, mintha teljes évszázad választaná el tőle.” Ezt Engels 1885-ben írta. Mit mondjunk mi és ma?

realizmus, amely praktikus alkalmazásában minden metafizikai sallang nélkül kihangsúlyozta az ember szociális létében rejlő lényegét s így nem csupán ismeretelméleti realizmus, hanem, amint Marx nevezte, „*reális humanizmus*” is. Ez a feuerbachi rendszer volt alakító hatással arra a gondolkodóra, aki a német eszmék mélységét, metafizikus homályait és távlatait fajtája szintetikus hajlandóságával, biztos vonalvezetésével és erős gyakorlati érzékével egyesítette, hogy létrehozza a szellemtörténet s az emberi kultúra egyik legnagyobb alkotását, a *marxizmust*. S ezt a feuerbachi „materializmus” nevet látjuk viszont abban a névben, amely a marxi gondolatrendszer s ezzel a marxista vagy tudományos szocializmus alapmegismerését jelöli, a „történelmi materializmus”-ban.

*

A „történelmi materializmus” név tehát maga is csak történelmi jelentőségű.

A főnév: „*materializmus*” utalás a Feuerbachi felismerésre, hogy az eszme a valóság, az adottság — a „*Materalien*” fogalmi képe, amely „*Materialien*” alatt Feuerbach természetesen nemcsak testeket, hanem kifejezetten pszichikus és szociális jelenségeket is értett.

A melléknév: „*történelmi*” pedig utalás arra, hogy a marxi gondolatrendszer lényegesen elmélyíti és kiszélesíti a feuerbachi látókört, mert egyrészt kihangsúlyozza minden adott valóság történelmiségét, örök változásban levését (heraklit-hegeli hatás), másrészt pedig ez örök változásban lévő adottságok társadalmi részének, a *szociális jelenségvilágnak* törvényszerűségeit kutatja (a francia pozitivisták hatása).

A „történelmi materializmus” név történelmi szükségszerűség volt annakidején s ma már *nemcsak hogy elavult, de egyenesen kerékkötője a szellemi fejlődésnek*. Mert mi a lényege ennek a sokszor idézett és legtöbbször félreértett szónak?

„Történelmi materializmus” általános értelemben a marxi vagy tudományos szocializmus elméletének és gyakorlatának

társadalom- és történelem-szemléletét

jelent, egy összefoglaló és eszmei világot vető nézőpontot, amely

a) „társadalom” alatt emberközi⁶⁾ viszonylatok változó és fejlődő komplexumait érti s e „társadalmat” benső erők által hajtott alakulásában igyekszik szemügyre venni;

b) a történelmi változásban lévő szociális állapot magyarázatára elsősorban a dolgozóosztály s a termelőerők közti tulajdonjogi viszonyt igyekszik felderíteni, egyszerűen: döntő jelentőségűnek látja a javak elosztását;

c) a mindenkori birtokos és birtoktalan osztály közti ellentétben pillantván meg az osztálytársadalmi alakulás és fejlődés fő hatóerejét, ez ellentét megoldására s a magasabb fokú társadalmi rend létrehozatalára a jelenkori dolgozóosztályt — mindenekelőtt ez osztály elitecsapatát, a proletariátust — igyekszik megnyerni és megszervezni.

⁶⁾ Marx természetesen nem használja még a legmodernebb társadalomtudományi irány: a csoporttan „emberközi” kifejezését, de már ő szerinte is társadalom „*Ensemble der sozialen Verhältnisse*”, „*Beziehungen der Menschen zur Natur und „zueinander”*” stb.

Mi sem természetesebb azonban, minthogy ez az általános társadalom- és történelemszemlélet is egy összefogó megismerésen alapul,

„a társadalom ökonómikus mozgástörvényén,”

amelybe Marx a társas jelenségvilág alapvető törvényszerűségeit formulázta.⁷⁾

Itt csak annyit szögezünk le — előbbi megállapításaink alapján, hogy a „történelmi materializmus” tehát

nem ismeretelméleti (eszmetestesítő) materializmus, ellenkezőleg: a plato-hegeli ismeretelméleti materializmussal szemben különös nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az „eszme” a valóság szubstanciális és kauzális azonosságainak fogalmi képe;

nem ontológiai (általános világnézleti) materializmus: nem arra a kérdésre ad feleletet, hogy mi „a világ lényege” és teljesen érdektelenül hagyja az az ontológiai felelet is, amely az anyagban véli felismerni a világ lényegét (Lametrie-Büchner-féle materializmus);

hanem, ha idealizmus *a plátói felismerés első része* értelmében eszmei kutatást, a valóság formai és történésbeli azonosságainak „egy-bepillantását” s a felismert eszmék után való igazodást jelent — *intellektuális és vele szervesen összefüggő etikus törekvést* —, úgy ez a „történelmi materializmus” az idealizmus eddig elért legfelsőbb fokát:

a szociális idealizmust

reprezentálja.⁸⁾ Mert: ez az úgynevezett „történelmi materializmus” a szociális jelenség-világ alapvető törvényszerűségeit fogja fogalmi képbe, vagyis a társadalomtudomány egy alaptörvénye, amely nélkül szociológiai megismerés egyszerűen lehetetlen.

⁷⁾ A „Das Kapital” első kötetének első előszavában írja Marx, hogy tudományos kutatásainak főcélja volt a „társadalom ökonómikus mozgástörvényének” („das ökonomische Bewegungsgesetz der Gesellschaft”) nyomára jutni.

⁸⁾ Max Adler, akinek a marxizmus pozitív fogalomkritikája sokat köszönhet, több helyütt hangsúlyozza, hogy *a marxizmus leglényege „sozialer Idealismus”*.

Hort Dezső

Az olasz színházkongresszus

Ez év október 8-ától 16-ig tartotta üléseit Rómában az első nemzetközi színházi kongresszus. Ez az összejövetel nemcsak azért említésre méltó, mert azon az egész világ legjelentékenyebb színházi szakemberei vettek részt (elég, ha Pirandello, Tairoff, Mayerhold, Gropius neveit említjük), hanem azért is, mert ez a kongresszus a színház legválságosabb periodusára esik. Az összejövetel voltaképeni célja épen e válság okainak tanulmányozása volt.

Korunk egyik legdivatosabb szava már a „válság”. Ez azonban nem zárja ki a tényt, hogy a válság valóban létezik. Szociálista szemmel nézve a dolgokat, kétségtelen, hogy általános nagy válságnak vagyunk tanúi: a társadalmi rend válságának. Mi tudjuk, hogy az apró

részletválságokat külön-külön megoldani nem lehet, mert ezek szerves függvényei a nagy válságnak. Mindamellett el kell ismerni, hogy az analízis szempontjából hasznos, ha ezeket a részletválságokat külön-külön tanulmányozzuk. Ezért tartjuk érdemesnek a római kongresszussal bővebben is foglalkozni.

Mi a színház mai krízisének oka? A kongresszus optimistább elemei a színház válságának okát egyesegyedül a mozi, a rádió és a sport konkurenciájában látják. Rövidlátó szakfélékenységgel támadják különösen a mozit, melyben a színház legveszedelmesebb ellenségét látják. Nem vesznek tudomást arról, hogy a színház főleg saját hibái és tökéletlenségei miatt veszítette el közönségének támogatását és nem érdeklik őket a mozi térhódításának pszichológiai momentumai sem. Egy olyan világos elme is, mint *Pirandello*, azt hiszi, hogy az erőszak jó módszer lehet a művészeti válságok elintézésére. Ajánlja, hogy a mozinak naponta csak egy előadást engedélyezzenek. *Maeterlinck* még tovább megy naivnak ítéhető optimizmusában. Szerinte szó nincs a színház válságáról, a színház nem hal meg és még csak nem is beteg; csak pubertáséveit éli és a fejlődés e kissé zavaros periodusát idegen beleavatkozás nélkül, önmaga is könnyen át fogja verekedni. *Denys Amiel* már kissé komolyabban fogja meg a kérdést. A mozi, a rádió, a sportmanifesztációk konkurenciájának lélektani okaival foglalkozik. Szerinte a színház válságban van, mert a mai ember érdeklődése az ú. n. „tisztá” művészeti területről a „praktikus”, mechanizált művészet felé hajlott el. A mozi, a rádió, a sportpálya *kényelmesebb és felületesebb* élvezet, mint a drámai színház. A magyar *Németh Antal* is, a színház rendületlen optimistái közé tartozik és nem hiszi, hogy a mozi vagy a rádió veszélyes lehetne a színházra. *Marinetti* az egyetlen e felszólalók között, aki elismeri a mozi jelentőségét, de ugyanakkor meghúzza a határvonalakat a színház és a mozi között. Ezeket a határvonalakat nem szabadna sem a színháznak, sem a mozinak átlépnie, egyiknek sem belekontárkodnia a másik területére. „A mozi kizárólag mozgásművészet, dinamizmus, vizuálítás, szimultaneitás és egész technikája az időre van építve. A színház területe viszont a kontempláció, a gondolat, a líra, mely arravaló, hogy előkészítsen az akcióra.” Ellene van a mozi erőszakos elnyomásának; mozi és színház is nyugodtan megférhetnek egymás mellett, mert mindkettőnek más és más a mondanivalója és más a célja is. „Van úgy, hogy látni akar az ember (mozi), néha meg hallani és gondolkozni (színház).” Egy másik olasz delegátus, *Pino Alfieri* érdekes, bár csak az olasz színházi viszonyokat érintő statisztikát ismertet. Itáliában 1924-ben a következő összegeket költötték szórakozásra: prózai színházra, revüre és operettre 95 millió lirát, operára 50 milliót, mozira 150 milliót, sportra 15 milliót. Tíz évvel később, 1933-ban e számok így alakultak: színház 85 millió, sport 32 millió és mozi 390 millió! Ezek a számok minden szónoklatnál világosabban mutatják a mozi rohamos térhódítását a színházzal szemben. E témakör utolsó szónoka az orosz *Tairoff* volt, akinek előadását érthető érdeklődés előzte meg. *Tairoff* néhány szavával belevilágít abba a nagy sötétségbe, melyben a kongresszus polgári szónokai ide-oda tapogatództak. Kijelenti, hogy Szovjetországban nincs színházkrízis, mert a színház a nézők széles tömegeit be tudta vonni

érdeklődési körébe. „A mozi és a rádió az U. R. S. S.-ben nem ellenségei, hanem munkatársai a színháznak, amennyiben előkészítik a tömegeket a legmagasabb fokú művészeti élményre: a drámai színházra. A Nyugaton hiányzik az a határozott és néha misztikus társadalmi együttműködés, közös ideál, mely nélkül szerinte nem lehet igaz értelemben vett színházról beszélni. Azonkívül a nyugati színház még mindig a settecento művészeti elemek rabszolgaságában él, mely még ma is az udvari színházakra emlékeztet; a hallgatóságnak a társadalmi kasztok szerint való beskatulyázása is kerékkötője a nyugati színház közvetlenségének és vitalitásának.” Tairoff szerint a színház krízise csak a polgári színházé és csak morális értelemben az: nem művészeti, vagy gazdasági, hanem kizárólag világnézeti okai vannak.

Tairoff előadása mintegy bevezetője volt a kongresszus második témájának, a *tömegszínház* problémájának. A tény, hogy ezt a kérdést is a megbeszélések egyik fő témájává tették, mutatja, hogy az optimisták struccpolitikáján túl, a józanabb színházi szakemberek is belátják, hogy nemcsak a mozi és a rádió versenyében, de magában a színház fogadtékosságaiban is keresendő a mai krízis oka. Meghódítani a tömegeket a színháznak, mintahogy meghódította azokat a mozi és a rádió és mintahogyan Tairoff szavai szerint már megtörtént Szovjetunióban. Mi ennek módja és milyen új technikai és scenográfiai eszközök illenek a színház ez új formájához: ekörül folytak a megbeszélések. *Joseph Greger* rámutat a megalkotandó tömegszínház architektúrájának fontosságára. Végigvezet a színházi architektúra egész fejlődésén, a görög színházról egészen Mayerholdig. Az új tömegszínház alapjaiban visszatér a görög-római színház-konstrukcióhoz, mely a nagy tömegek befogadását célozta; a settecento alkotta meg a még ma is divó zárt konstrukciójú színházat, mely a legszigorúbb társadalmi szelekciót tükrözi vissza. A modern színházi architektúra egyik legalaposabb ismerője és egyben egyik legmerészebben újító alkotója a német *Walter Gropius* ismertette ezután intencióját: a *totális* színházat. Szerinte háromféle színpad létezik: a köralakú, a félköralakú, — mely a régi görög-római színház jellegzetessége — és a settecento színház, — mely a ma használatos színházformának felel meg. „Ez az utóbbi színházépítési forma — mondja Gropius —, a függönnyel két részre osztja a színházat: a színpadra és a nézőtérre. És épen ez a kettéválasztás felelős azért a növekvő elhidegülésért, mely napjainkban bekövetkezett a közönség és a színház között. Hogy vissza tudjuk hódítani a tömegek szívét, össze kell ismét forrasztani a színpadot a karzattal; a drámát ki kell szabadítani a színpadi börtönből, hogy behatoljon a néző világába: a ma még passzív színházlátogatónak részt kell vennie a színpadi történetben, ha kell, projektorok segítségével, melyek a sötét termet fantasztikus módon besugározzák; egy álmokkal, tragikus vagy komikus tartalommal telített környezetet kell teremteni, felhasználva minden eszközt, mely képes arra, hogy a publikumot beolvassza az előadás mély és elragadó intimitásába.”

Ezután Gropius illusztrálja a ma már széles körökben is jól ismert „totális színházat”. Pár szóban összefoglalva: a függőleges irányban két egyenlő részre osztott eliptikus alakú színház közepén foglal helyett a háromszoros mozgó színpad, mely minden irányban forgatható. A szín-

ház termének vázát 12 oszlop tartja fenn: az egyes oszlopok között elterülő közök szintén alkalmasak színelőadásokra, vagy pedig, vászonnal leborítva, mozivetítésre. Ilyen körülmények között a színpad köralakban valósággal körülfogja a publikumot. De ugyanakkor lehet régi stílusban is, egy elválasztott külön színpadon is, játszani. Vetítések segítségével az egész termet át lehet alakítani, körülveve a közönséget álló vagy mozgó tenger-, hegy-, stb. víziókkal. Egy különleges technika segítségével az egész termet egy egyetlen színpaddá is át lehet alakítani. Gropius színháztechnikai találmányának részletes ismertetését a kongresszus résztvevői zajos tapssal honorálták, de nem maradtak el a kritikák sem. Gordon *Craig* a „totalis színház” túlkomplikált mechanizmusát kifogásolja, míg *Tairoff* általában a színpad mechanizálása ellen kel ki, mely szerinte paralizálja a színészeket. „Az előadás igazi vonzóereje — mondja *Tairoff* — épen a színész spontaneitásában, ügyességében és karakterizáló tehetségében van és a színpad túlmechanizáltsága épen ezeket az attitűdöket öli meg a színészenben.”

Az olasz *Ciocca* ismerteti a 20.000 ember befogadására képes tömegszínház tervezetét, melynek legfőbb értéke épen egyszerűségében áll. *Ciocca* abból indul ki, hogy a színház négy főkövetelménye: látóképesség, akusztika, befogadóképesség és a gyors kiürülés lehetősége. E négy követelménynek közös velejárója a különböző pontoknak a színpadhoz viszonyított egyenlő távolsága. Miután a kör az a mértani forma, mely leginkább megvalósítja a különböző pontok egymáshoz való legkisebb távolságának problémáját, a jövő tömegszínházául a körformát ajánlja. Be is mutatja e köralakú színház általa konstruált kis modeljét, mely nagy tetszésre talált a kongresszus tagjai között.

Ezzel az előadással be is fejeződik a tömegszínház problémájával kapcsolatban felmerült vita. Még több kisebb jelentőségű előadás következik, melyeknek tárgyai az állami színházak megalapítása és azoknak fenntartása. Ennek a vitának olasz lokális jelentőségét az adja meg, hogy Itáliában még ma sincs állami, vagy államilag szubvencionált színház a római opera kivételével. A külföldi kiküldöttek a különböző országok hasonló intézményét ismertették, kívánva olasz kollegáiknak, hogy az állami színházak létesítésére irányuló törekvéseik mielőbb megvalósuljanak.

Ezzel véget is ért a hat napig üléselő nemzetközi színházkongresszus. Önként adódik a kérdés: mi e megbeszélések eredménye? Nem pesszimizmus, ha erre azt feleljük, hogy: zero. A kongresszusoknak általában nem szoktak eredményei lenni. Egy kongresszus sem oldott meg eddig semmit, még ha nagyképű „határozatokkal” záródott is. Még csak új lehetőségek sem igen szoktak felmerülni, hiszen a szakemberek rendszerint ismerik egymást írásaikon, munkáikon keresztül. A kongresszusoknak semmi más célja nem lehet, minthogy a különböző felfogásokat a személyi közelség varázsával egymás mellé állítsák, élővé, emberivé alakítsák. A közvetlen megbeszélésnek, a vitának továbbberjesztő ereje van és közelebb hozza egymáshoz nemcsak az embereket, hanem az eszméket is. A most lefolyt színházi kongresszusnak eredményei is csak ebből a szempontból értékelhetők.

Mária Béla

munka

M. Scheer: A Második Internacionálé és az egységfront

„Szükségesnek tartja-e ön a munkáspártok egységes fellépését a fasizmus elleni küzdelemben, és a készülő háború ellen?” Ezt a kérdést Jean Zyromski-hoz intéztem, aki tagja a francia szociáldemokrata párt C. A. P.-nek nevezett adminisztrációs bizottságának és tagja a Szajna-kerület végrehajtó-bizottságának. Továbbá ugyanezt kérdeztem Marceau Pivert-től és R. Abramovics-tól, az orosz mensevikiek ismert vezéréitől.

A válaszok a francia egységfrontmozgalom élményeire, a közös gyűlések, tüntetések, sajtóharcok, választási győzelmek, és rengeteg egységes és szenvedélyes helyi küzdelem tapasztalataira támaszkodnak. Különösen fontosak most ezek a polemikus feleletek, mert általuk könnyen rekonstruálhatjuk a második Internacionale négynapos párizsi kongresszusán lefolytatott vitát.

— Az egységfront-akciót feltétlenül fontosnak tartom — mondja Pivert. — Lehetetlenség a fasizmusnak gátat vetni, ha a munkásosztály nem lép fel ellene egységesen.

Én — mondja Zyromski — nemcsak hogy igennel felelek a kérdésre, de az a véleményem, hogy az egységfront a fasizmus legyőzésének egyik legfontosabb előfeltétele.

— Ott, ahol az egységfront már megvan, ért el eredményeket a munkásosztály? — kérdezem tovább.

— Franciaországban igen, — válaszolja Pivert. — A munkás egységfront ellentállása folytán a fasiszta mozgolódás erősen elszigetelődött. Az egységfront akciói nélkül Franciaországban a fasizmus már hatalmon lenne. Az egységfront nemcsak választási győzelmeket aratott, hanem a radikális szocialisták magatartását is erősen befolyásolta. Nantesben, például, a radikális szocialista párt kongresszusán képtelen volt a reakció felülkerekedni és Doumergue megbukott. Ma ugyan a radikálisok vezetéi jobbra orientálódnak, de a tömeg a „Front populaire” felé húz. Különösen vidéken újulnak ki a „vörösök” és „fehérek” közti tradicionális összeütközések.

A mérleg: Választási győzelmek vidéken, kedvező eredmények a kispolgári tömegek körében, amelyek a radikális szocialista párt befolyása alatt állanak. Zyromski megerősíti ezt: — Ha a munkásság február hatodika után nem indított volna egységes akciót, akkor Franciaországban a fasizmus győzedelmeskedik, vagy legalábbis ma a győzelem előtt állana. Az a véleményem, hogy Franciaországban a fasizmus íve lefelé hajlik. Bizonyíték: a Doumergue-kormány bukásának alkalmával meg sem kíséreltek egy, a február hatodikához hasonló tüntetést. Ezt én a proletáriátus hatalmának emelkedésével magyarázom, melyet egységes fellépésével ért el. A Doumergue-kormány bukását többek között az a

nyomás okozta, amelyet az akciókban egységes szocialista pártok gyakoroltak Franciaország közvéleményére. Az egységfront megteremtése nemcsak a proletárpártokat erősítette meg, hanem a köztársaság és a demokrácia ügye iránt is érdeklődést keltett egész Franciaországban. Úgy mondhatnám, kettős eredményt értek el: nagyobb ütőereje lett a munkásosztálynak, és megerősödtek a köztársasági érzelmek, amelyek a francia lakosság nagyrészében mélyen gyökereznek.

Vezető francia szocialisták beszélnek így az egységakcióról, és ez megnyugtató. De mi történik nemzetközileg? Október tizenötödikén Cachin és Thorez francia kommunistavezérek, a harmadik Internacionálé megbízásából Brüsszelbe utaztak, hogy ott a második Internacionálénak, amelyet Vandervelede és Adler képviseltek, javaslatot terjesszenek elő a spanyol forradalmárok érdekében kifejtendő egységes akciókra vonatkozólag. A második Internacionálé november közepén Párisban tárgyalta meg az ügyet és a javaslatot elvetette.

Kérdezem: — Szükségesnek tartják önök a munkáspártok egységakcióját a spanyol proletariátus érdekében is?

Zyromski így válaszol: — A munkáspártok harci közössége mindenhol, mindig szükséges és fontos, ugyanígy Spanyolországban is. — Pivert hangsúlyozza: — Legjobb lenne megegyezést létesíteni a két Internacionálé között, de máig nem sikerült közös alapot találni.

Nem értenek egyet a spanyol kérdésben, mert Anglia, Svédország, és velük egyetemben a második Internacionálé szekcióinak többsége semminemű közös akcióra nem hajlandó a kommunistákkal. A svéd párt nyíltan kijelentette: sem a fasiszmus elleni harcban, sem a demokratikus jogok védelmére nem akarunk velük egyesülni.

Tovább kérdezek: — Tegyük fel, hogy Franciaországban az egységfront-mozgalom lelohadna vagy szétesne, vajjon ebben az esetben azokban az országokban, ahol a szociáldemokrácia a kormányzatban résztvesz, vagy azt támogatja vagy a legalitást élvezi, a reakció erősödne-e és a fasiszta-veszély növekedne-e?

Zyromski: — Az egységfront gyengülése vagy feloszlata Franciaországban a fasiszmust erősítené s ez a változás kétségkívül meggyöngítené a demokráciát azokban az országokban is, ahol a szociáldemokraták a kormányzatban résztvesznek, vagy azt támogatják.

Pivert: — Egy ország reakciójának a megerősödése az egész világ reakciójának a megerősödését jelenti. Minél erősebb a buzsoázia valamely országban, annál nagyobb nyomást képes gyakorolni a szociáldemokráciára azokban az országokban is, ahol a szociáldemokrata párt a kormányzatban résztvesz, azt támogatja vagy legalisan működik.

*

Igy beszél a kisebbség. És hogyan vélekedik a második Internacionálé többsége. Erre a kérdésre Abramovics, a menseviki vezér, adja meg a feleletet. Beszédét megjegyzés nélkül közlöm. Válaszait átgon-dolta, mérlegelte és német nyelven írásban adta át. Abramovics válasza:

---

munka

Az első kérdéshez:

— Legbensőbb meggyőződésem, hogy a reakció és a háborús veszedelem addig leküzdhetetlen, amíg a proletariátus nem egységes, amíg a különböző csoportok egymás ellen harcolnak, amíg nem találják meg azt a benső erőt, amely ahhoz szükséges, hogy a közös érdeket a párt-érdek fölé helyezték. Persze a proletáregység egyedül nem mindig elegendő ahhoz, hogy a győzelmet biztosítsa (lásd Ausztriát), de mégis a győzelem nélkülözhetetlen előfeltétele. Szomorú ellenpélda: Németország.

A második kérdéshez:

— Ha az egyes országok egységfrontjáról beszélünk, akkor számomra csak Franciaország jöhet számításba. (Részben a Saar-vidék is, de az ottani viszonyok annyira sajátosak, hogy az ott felvetődött jelenségek más területekre nem alkalmazhatók.) Franciaország esetében föltétlenül azon a véleményen vagyok, hogy az egységfront-mozgalom lényegesen emelte a munkásosztály harckészségét és megerősítette politikai helyzetét az előretörő reakcióval szemben. Ne felejtsük el azonban, hogy ezt a kitűnő eredményt csak azért lehetett elérni, mert a középrétegek Franciaországban (a munkás arisztokraták és az intellektuellek egy részének kivételével) még nem fasizálódtak; még mindig nem érték el a gazdasági és szellemi deklasszációhoz azt a fokát, hogy könnyű zsákmányul szolgáljanak a fasiszta tömegpszichológiának. Továbbá azért, mert az egységfront tényleg a szociáldemokrácia vonalán, tehát a parlamenti demokrata rendszer védelmére jött létre, és mert a tömegek széles rétegei az egységfront mozgalmát nem, mint a szociális forradalom előjátékát fogták föl, hanem mint a reakciós kapitalista fondorlatok elleni védekezést. Más országok problémáira való tekintettel szükségesnek tartom ezt kihangsúlyozni.

A harmadik kérdéshez:

— A spanyol kérdés egy kissé erőszakoltnak tűnik előttem, ezt látom a harmadik Internacionálé javaslatában is, melyet Brüsszelben a második Internacionálé elé terjesztett. A spanyol forradalmat nem lehetett megmenteni az angol, svéd vagy a svájci egységfronttal. A spanyol reakció politikai és katonai fölénye nem lett volna megingatható a labour-party és a londoni kommunisták közös tömeggyűléseivel sem, sőt a két Internacionálé közös kiáltványa is aligha idézett volna elő mélyrehatóbb változást. A spanyol ellenforradalom áldozatainak a számára indítandó segélyakció tekintetében sem jöhet lényegesen számításba a más államokban létesítendő egységfront. Amit tenni lehet, az amúgyis megtörténik, de sajnos ez nem valami sok. Persze más lenne az eset, ha a szovjet-kormány a spanyol forradalmárok minden árnyalatának menedékjogot és segélyt ajánlana föl. Ilyesmiről azonban semmit sem hallottam. De ezzel nem azt mondom, hogy a spanyol forradalom szomorú eseményei közben a proletáregység kérdése nem játszott szerepet. Ellenkezőleg: döntő jelentőségű volt. De egészen más szempontból, mint Európa egyéb országaiban. Spanyolországban nagy je-

lentősége volt az anarchistákkal való egységfrontáció problémájának. Az interjú keretében erre nem térhetek ki bővebben. Meg kell azonban állapítani, hogy az egység kérdése a különböző országokban egymástól egészen elütő képet mutat. Spanyolországban egység az anarchistákkal, az Amerikai Egyesült Államokban akcióegység a nem szociálista szakszervezetekkel, az American Federation of Labour-ral. Ez egészen más valami, mint a szociálista—kommunista egységfront, amelyről mi itt Európában beszélünk.

— A harmadik és negyedik kérdést egybefoglaltan válaszolom meg: Az egységfront kérdését (amely alatt az alábbiakban csak a szociálista-kommunista akció egységét fogjuk érteni) két különböző szempontból lehet megvizsgálni: először konkrétan-gyakorlatilag, a reakció és a fasizmus elleni közvetlenül hasznos védekezés álláspontjából; másodsor magasabb szempontból, az egész világ organikus egysége felé való törekvésben, amely egy új világtörténelmi jelentőségű korszak kialakulásának lehetőségét jelentené.

Az egységfront a szó szorosabb utilitarisztikus értelmében véve, tehát, mint segédeszköz a reakció elleni harcban, viszonylag és egyszerűen mindenütt megvalósítható, ahol ezt a helyi viszonyok szükségessé és hasznossá teszik. Olyan országokra gondolok, ahol nagy az agresszív reakció veszélye, ahol a középosztályok még nincsenek fassizálva, és ahol (nem szabad elfelejteni) a kommunista párt a szociálistákhoz mérten számottevő erőket képvisel, az ilyen egységfrontot egyik részről sem szükséges elvi feltételekhez kötni, mert kialakításához csupán mindkét párt jóakarataira és gyakorlati belátására van szükség. De mivel ez konkrét helyi tényezőktől függ és meghatározott helyi viszonyokhoz van kötve, nem lehet univerzális. Mindenütt el fogják vetni az egységfront gondolatát, ahol a fentemlített előfeltételek hiányoznak. (Anglia, Skandináv államok, Svájc, Hollandia, Csehország). Tehát (ha azoktól az országoktól eltekintünk, ahol a fasizmus uralomra jutott) a kezdeményezésnek bizonyos államokra kell korlátozódnia, jelenleg tulajdonképpen csak Franciaországra.

Másként állanak a dolgok, ha az egységfront kérdését szélesebb alapokon, világtörténelmi értelemben fogjuk fel. Ez az egységfront-mozgalom legyen univerzális, mert hiszen a jelentősége éppen az univerzálisban rejlik. Meg kell ezt valósítani függetlenül a két párt viszonylagos erejétől, a reakció agresszivitásának emelkedésétől és függetlenül a középrétegek hangulatától. De ennek a mozgalomnak a feladata nem korlátozódhatik a fasizmus elleni küzdelemre, sokkal nagyobb területet kell felölelnie. Ha ezt a tartalmat közelebbről szemügyre vesszük, megállapíthatjuk, hogy itt nem lehet másról szó, mint az európai szocializmusnak (amely a kommunista mozgalom maradványait magába szívta) és az orosz forradalomnak szolidaritásáról, és együttműködésének problémájáról, mely utóbbinak, hogy bázisát megtarthassa, a szociálista mozgalom minden ágát átfogó munkásdemokráciát kell hirdetnie.

Ha az egységfront (pontosabban a „kis” egységfront) a tisztán

---

munka

helyi jellegű egység, elvi előfeltételek nélkül és a mindkét irányzat konkrét tárgyalásai nélkül jön létre, hogy úgymondjam esetről-esetre valósul meg, ebben a formában lehetetlenség az igazi „nagy” egységfront kialakítását előfeltételek és előzetes központi tárgyalások nélkül elképzelni. Ezekben a tárgyalásokon és a kölcsönös feltételek megvitatásánál nem lehet elkerülni az orosz belpolitika kérdését. Az orosz kommunisták az egységfront tekintetében nem lehetnek tárgyalóképes felek addig, amíg a saját országukban helyre nem állítják a politikai mozgásszabadságot az egész proletariátus számára. Ez a változás a demokratikus szocializmus elképzelése szerint elmaradhatatlan előfeltétele annak, hogy a proletariátus az orosz forradalommal maradék nélkül azonosíthassa magát.

Röviden: Az egységfront csirái, amelyek most „kis” konkrét és helyi formákban jelentkeznek, véleményem szerint nem fogják megtalálni a továbbfejlődés útját. Időben rövid epizódok és térben kis szigetek maradnak, ha nem tudnak összetömörülni egyetlen „nagy” frontba. Hogy megvalósul-e, az mindenekelőtt Moszkvától, az orosz kormány további politikájától függ. Ha ott belátható időn belül nem megy végbe a már régen esedékes nagy belső átalakulás, akkor a francia egységfront sorsát is meglehetősen pesszimiztikusan látom. (Általában azt állítják, hogy a fasizmus a többi európai államokban jelentősen előre tör. Az angol és a skandináv államok választási eredményei után ítélve, ez nem nagyon valószínű. De ha várakozásunk ellenére mégis így történne, akkor az egységfront-akció valóban lökést kapna és tovább terjedne francia formájában, — de ekkor már csak a leigázott proletariátus egységfrontjáról lehetne szó egy olyan Európában, ahol a fasizmus uralomra jutott. Ez aligha lehet a mi célunk.)

Mondanivalóm végéhez és az ön kérdéseinek ötödik pontjához érkeztem el. Bizonyos az, hogy a francia egységfront esetleges bukása súlyos csalódást okozna az egész világ proletariátusánál. Úgy a „kis”, mint a „nagy” egységfront gondolata évtizedekre kompromittálódna, mint ahogy tíz évig halott volt ez a gondolat azután, hogy 1922 április és májusában a három Internacionálé konferenciáján a proletár egység-akarát hatalmas áradata a bolsevista intranzigencia folytán hajótörést szenvedett. Bizonyos, hogy az ilyen súlyos csapás a munkásosztály összes ellenségeinek a megerősödését jelentené. Egy okkal több, hogy az egységfront Franciaországban ne kerüljön veszélybe, hogy biztosítva legyen azáltal a nagy centrális és univerzális egységfront irányzat által, melyről az imént beszéltem.

Ismétlem: a kommunista mozgalom maradványai olvadjanak bele az európai szocialista mozgalomba és Oroszország legyen „munkásdemokrata” — tehát szociáldemokrata a többségi elvek értelmében.

Következőket jegyezzük meg a fentiekhez: a „Populaire” 1934 november 21-i számában Zyromski egyik beszédéből idézetet közöl, amely így hangzik: „A megoldás csak a proletariátus diktatúrája lehet.”

Mint átmenet az osztálynélküli társadalomba.

Ford.: Nagy Rudolf

Az abszolutisztikus állam

Ezt az eddig ismeretlen Tolsztoj-cikket először az „Europäische Hefte” szeptember 20-i száma közölte. A cikket Tolsztoj 1909. február 26-án diktálta titkárának, N. N. Gusevnek, májusban sajátmaga korigálta, de ismeretlen okokból nem közölte. A címnélküli kéziratot papírpai között találták és most a moszkvai Tolsztoj-múzeumban őrzik.

Most értettem meg először, hogy mi az abszolutisztikus állam, pedig azt hiszem, előbb is nagyon egyszerű és könnyű lett volna megérteni.

Nem félek a nevetségességtől és meggyóonom, mi vezetett a megismerésig. Ma reggel, mikor visszatértem sétámról, utólért szánján a nálunk lakó községi csendőr. Fáradt voltam és felültem melléje. Beszélgettünk. Megkérdeztem, miért ragaszkodik utálatos hivatalához. Egyszerűen felelt. Tudja és érzi, hogy foglalkozása aljas, de vajjon hol tudná megkeresni azt a havi 35 rubelt, amit most kap?

Egyszerre minden megvilágosodott előttem.

Megoldódott az egész rejtély. Az abszolutisztikus állam hatalmas szervezőjének az az alapja, hogy egy községi csendőr 35 rubelt kap, holott, ha nem volna az, akkor legfeljebb 8 rubelt érne.

Igy értettem meg először a dolog lényegét, bár olyan egyszerű és világos volt. Nem beszélek azokról a lehetetlen ostobaságokról, amiket az államjog filozófusai komoly képpel összefecsegnek, hogy tiszteletet ébresszenek bennünk ez iránt az utálatos csalás iránt.

Csak a következőkről van szó: Fegyveres, durva és kegyetlen emberek kifosztják a szorgalmas, gyanútlan, darabka földjükön gubbasztó muzsikokat. Néha csoportosan fosztogatnak, aztán elvonulnak, néha azonban letelepednek a dolgozók közé és megszervezik az állandó jellegű fosztogatást, vagyis a dolgozóktól elveszik munkájuk gyümölcsének egy részét, azt saját javukra fordítják, magukat pedig fegyverrel védik. Fosztogatásukat ki akarják terjeszteni, ezért fenyegetésekkel, vesztegetéssel, vagy mindkettővel igyekeznek segítőtársakat szerezni a kifosztottak közül.

Erre és csakis erre épül fel az egész abszolutisztikus államforma. Erre épülnek fel azok az országok, ahol egyfajta, vagy különféle fajok élnek. Erre épülnek fel a különböző állami berendezkedések, mindenféle szenátusok, tanácsok, császárságok, királyságok — és az abszolutisztikus államforma legnélkülözhetetlenebb tartozéka, a fegyveres erőszak.

Könnyűnek látszik ezt megérteni. Annyira átlátszó, hogy magyarázás közben szégyenlek erről a csalásról úgy beszélni, mintha valami újat

---

munka

és senki által még nem ismertet mondanék. Hiszen az egész család ténye mindenki előtt szembeötlő. Különös, hogy én, aki sokat gondolkodtam az abszolutisztikus állammal kapcsolatos eszméken és éreztem annak minden romlottságát, nyolcvan éves lettem, anélkül, hogy felérttettem volna ezt az egyszerű alapot. Szégyenlem magam, hogy csak ma, a községi csendőr szavai mondták el nekem ezt az ujságot.

Mindannak, amit az abszolutisztikus államnak nevezett és általában ünnepélyesnek és magasztosnak érzett intézmények keretein belül tesznek, ugyanazok a motivumai, mint amelyek a községi csendőrt vezetik. Mindezek a cárok, miniszterei, püspökeik és tábornokaik ugyanazt teszik, mint a községi csendőr. Csak az a különbség köztük — a községi csendőr javára —, hogy ha az elveszti az állását, mégis legalább havi 8 rubelt kereshet, de a cárok, metropoliták és szenátorok, állásuk elhagyása esetén még elég kenyeret sem tudnak maguknak megkeresni. A másik nagy és szintén a községi csendőr javára szóló különbség az, hogy a szegény fickó nekem naivan bevallotta, hogy érzi, mennyire helytelen tőle ezt az állást nem otthagyni, de hát mit csináljon? A cár miniszterei, tábornokai és metropolitái azonban, akik helytelent cselekszenek, sőt csak akkor cselekszenek, ha rosszat cselekedhetnek, azon fáradoznak, hogy meggyőzzék magukat tetteik nagyságáról.

Nem is gondolkodhatnak másképen. Az abszolutisztikus cár, vagy császár, vagy bárminek nevezett államfő saját állásában kénytelen szükségyszerű, sőt szent dolgot látni. Ha csak lelke legmélyén felötlene a gondolat, hogy nem szabad folytatnia eddigi tényekedését, mert az rossz, akkor nem tudna pénzt szerezni. Pedig nála nem 35 rubelről van szó, hanem azokról a palotákról és arról az örült pompáról is, amit megszokott, amiben született és amelyben hiúsága tükröződik. Ugyanez áll a miniszterekre, püspökeire, szenátoraira, egészen le az utolsó hivatalnokig. Mindnyájuknak szükségük van hiúságuk és becsvágyuk kielégítésén kívül azokra a nagy összegekre is, melyeket az államtól kapnak. Mindaz, amit az abszolutisztikus állam szükségyszerűségéről és hasznosságáról, a nép javáról, hazafiasságról és egyéb ilyen dolgokról írnak, csak arra szolgál, hogy a becsapottak, részben azonban saját maguk előtt is elleplezzék tevékenységük igazi indítóokait. Az intézmény régisége, a külső hatalom és ezt az államcsalást védő tudósok ravasz szofizmái olyan művészen elrejtik az igazságot, hogy nemcsak a megcsaltak, de még a csalók sem veszik észre a család egész gonoszságát.

Igen. Minden végtelenül egyszerű és világos, ha megtaláljuk a látszólagos titok kulcsát. „Mi történne azonban, ha az emberek már nem adnák oda magukat ennek a csalásnak?” Senkisé tudhatja mi következik majd, milyen lesz az élet akkor, ha az emberek felszabadítják magukat az alól a család alól, amelyben ma élnek. Egy azonban bizonyos. Bármilyen is lesz a csalástól és kísértéstől megszabadult ember élete, az elkövetkező életnek jobbnak kell lennie annak az embernek az életénél, aki család és kísértések rabja és aki nem érti meg saját helyzetét.

Ford.: Szántó Róbert

Virágtalan a kertem és a szívem reménytelen.

*Nem áll mellettem, akit szerettem s bárha ő is szeretett engem
elléptünk egymástól anélkül, hogy pillantással is kérdeztük volna,
mik voltunk egymásnak, kedvesem, ki dob majd rözsét szerelmünk tüzére?
Most itt állok, mint az özvegy és érzem annyira sem becsültem életem,
ahogyan a gazdag megbecsüli pénzét, katona a fegyverét, vadász a
kutyáját.*

*Tudjátok-e, mi az egyedül lenni millió társ között?
Nagyon szomorú lehet a vak ember élete,
nagyon szomorú lehet a süket ember élete,
de mindez vidámabb élet az én magányos sorsomnál.*

Kassák Lajos

Hozzászólás Bartók Béla új könyvéhez

A tudományos népzene kutatás (folklore) feladata: a jelenkor népzene termésének feltárása, a történeti népzene hagyományok kiderítése, az összegyűjtött anyag rendezése, összehasonlítása és rendszerezése. Mindezt persze *tudományosan*. Azaz, nemcsak tudományos eszközökkel (fonográf stb.), nemcsak tudományos módszerekkel (helyszíni lejegyzés, cezurázás, közös záróhang stb.), hanem tudományos *alapelvek* konzekvens alkalmazásával.

A népzene kutató nagyjában kétféle tudományos szempontból szemlélheti a népzenei termést:

1. *néprajzi* (etnográfiai),
2. *társadalomrajzi* (szociográfiai) szempontból.

Mindkét szemléleti mód, az anyag részletes, pontos és élethű leírására törekszik, mégis alapvető különbségek mutatkoznak meg az etnografikus és szociografikus alapelvek szerint gyűjtött vagy rendszerezett népzenei kiadványok között.

A *néprajzi* szemlélet a népzene, egy állandónak és változatlanak tekintett társadalmi renden belül a változó természeti és faji adottságok termékének tekinti. A földrajzi és emberrajzi, a faji és nemzetiségi karakter spontán zenei kiteljesedését látja benne és lelőhelye vagy termőhelye szerint osztályozza a népzenei anyagot. A különböző földrajzi helyeken feltalálható népzenei jelenségek hasonlóságának okát, a természeti viszonyok azonosságával, a faji eredet közösségével vagy a szomszédos együttélés kölcsönhatásával magyarázza. Az etnografikus szemléleti módot vízszintes irányú szemléletnek nevezhetjük, mert a népegyégeket, egy közös társadalmi síkon egymásmellé helyezve, földrajzi eltagoltságukban szemléli.

A *társadalomrajzi* szemlélet ugyanezt az anyagot, nagyjából változatlanak tekintett földrajzi és természeti adottságok mellett, a változó társadalmi viszonyok alakulásában látja. Függőleges irányú szem-

---

munka

léletnek nevezhetjük, mert a népi zenei termést több síkban egymásfölött elhelyezkedett társadalmi egységek osztályproduktumának tekinti. A népzeneben — aszerint, hogy a történelem folyamán hol és mikor használták — az osztálykarakter kiteljesedését, az általános termelőviszonyok és a társadalmi kultúrideológia lecsapódását látja. Az egykorú népzenei jelenségek között mutatkozó eltéréseket a különböző népegységek eltérő társadalmi fejlettségével magyarázza.

Az etnográfiai szemlélet inkább *földrajzi* jellegű, mert a népzenei anyagot földrajzi egységekben elosztottan szemléli. A szociográfiai szemlélet inkább *történelmi*, mert anyagát a társadalmi fejlődés vonalán, bizonyos meghatározott időpontokban történt megnyilatkozásaiban szemléli. Természetesen az etnográfiai szemlélet is él történeti meghatározásokkal és a szociográfiai is földrajzi kategóriákkal. Ez végül is nélkülözhetetlen mindkettő számára. A szemlélet alapját és jellegét azonban egyiknél a földrajzi, másiknál a történelmi beállítottság adja meg. És ezért mondhatjuk a néprajzi szemléletet statikusnak, a társadalomrajzit dinamikusnak.

Tudományos értelemben vett folklóre megállapításokhoz csak mindkét szempont értelmében pontosan meghatározott és egybevetett adatok segítségével juthatunk el. Csak a két szemléleti mód eredményeinek függvénye adhat elég reális képet ahhoz, hogy következtetéseket vonhassunk le a népzenei jelenségek értékelésére és végleges meghatározására. Megint más kérdés, hogy milyen *etnológiai* vagy *szociológiai* következtetéseket vonunk le az etnografikus vagy szociografikus megállapításokból. Ebből a szempontból mindkét szemléleti mód egymagában is elég a szociologia társadalmi és az etnologia faji következtetései számára. Folklóre szempontjából azonban csak a néprajzi és társadalomrajzi megfigyelések egybevetésével juthatunk el értékelhető eredményhez.

A szemléletnek ezt a kettősége mutatkozik meg Bartók Béla népzenei kiadványaiban. A legtöbb helyen csak ösztönösen megvalósítva s ezért nem mindenütt félreérthetetlenül. Sem a két szemlélet egysége, sem a reális folklorszemlélet fent ismertetett kettősége, nem érvényesül elég tisztán és tudatosan Bartók kiadványaiban. Ezért tapasztalhatunk bizonyos eltolódást és ellentmondást az egyes kiadványokon belül és a különböző időben megjelent kiadványok között. A Bartók által közzétett anyag valódisága és módszerének megbízhatósága minden kétségen felül áll. Vitatható és vitatandó azonban népzenei szemléletének beállítottsága és iránya, ha akár tudatos, akár ösztönös megállapításaival olyan következtetésekre ad alkalmat, melyek a népzenei jelenségek reális értékelését megnehezítik, vagy lehetetlenné teszik.

Bartók Béla legújabb műve „*Népzeneünk és a szomszéd népek zenéje*”, nemrég jelent meg. Ez a kiadvány nemcsak a szakemberek érdeklődésére számíthat. Ezért tartjuk szükségesnek, hogy a következő fejezetben a kiadvány magyarázó szövegrészében rámutassunk olyan jelenségekre, melyek Bartók népzenekutató munkásságát kellő színben tüntetik fel mindenki előtt, aki nem kívánja kézlegyintéssel elintézni, kritikátlanul felmagasztalni, vagy egyoldaluan kihasználni.

(Folyt. köv.)

Justus György

A „Nyugat“ november 16-iki számában részletesen irtam Derkovits Gyula emberi karakteréről és művészi jelentőségéről. A kritikusok feltétlen dicséretével szemben elmondtam „szigorú“ megjegyzéseimet, mert írás közben az a megfontolás vezetett, hogy Derkovits úgyis, mint ember és úgyis, mint művész, kiérdemelte őszinteségünket és komoly, analitikus kritikánkat. Nehéz megpróbáltatások között élő öntudatos ember és kiváló tehetségű művész volt. Mint ember s mint művész megállta a helyét. Nem szakította el magát sorsos társaitól, mint annyi mások, akik a proletariátus soraiból indultak el különösebb szerep betöltésére s mint művész, a legjobbakkal vette fel a versenyt az alkotó munka területén. Negyvenéves korában magyar kortársai között az első sorban állt. Hatalmas teljesítmény ez egy olyan embertől, aki a legalsó pincevilágból jött koldússzegényen és iskolázatlanul. Amit halála után ránk hagyott, annak megbecsülendő jelentősége van s ezért, aki most közülünk szól róla — legyen becsületesen szókimondó és könnyű dicséreteivel ne hasonlítson ahhoz az emberhez, aki hamis pénzben rózza le adósságait. Az ilyen áradozások nem elismeréssel, hanem gyalázással érintik a „megdicsértet“.

A ma áradozva dicsérők nagyrésze előtt ki volt Derkovits addig, amíg élt? Egy festő a sok, többé-kevésbé tehetséges festő között és egy ember, aki mindenki szemeláttára nyomorgott anélkül, hogy az illetékesek minimális anyagi ellenértékkel honorálták volna tehetségét és kiváló munkásságának eredményeit. Az ő csekély személyét nem ölelte át a „nemzeti összefogás“ politikája, miniszterek és bankárok nem tartották számon, mint „kultúrfölényünk“ reprezentánsát, szóval ameddig élt, nyomorúságosan és magára hagyatottan élt. Hogy meghalt, hangosan emlékeznek rá és gyászszallagot akasztanak kiállított képei rámájára. De mindezt nem panaszképen mondom. Hiszen a mai lezüllött, igénytelenedett világban mi valamennyien hasonló elbánásban részesülünk és Derkovits sorsa alig különbözött festőtársai sorsától, akiket éppen úgy, mint őt, embertelen erőfeszítésekre kényszerít a nyomor és méltánytalanság s akiket éppen úgy, mint őt, kilakoltatnak lakásaikból, nélkülözésre és munkátlanságra kárhoztatnak. De valamennyiben mégis keserűbb kenyeret evett Derkovits a többieknél. Őt nemesak alkotó természete, hanem társadalom- és világszemlélete is elválasztotta a boldog beérkezettektől. Nyíltan szocialistának vallotta magát és a maga passzív módján az is volt. Ezzel az attitűddel érintkezett embertársaival és ezzel az attitűddel festette képeit. Nem pártdogmák illusztrátora, hanem igényes, magasra törő művész volt a szó etikai és esztétikai értelmében. Nem prédikált, de mégis, mindaz a komor nekiállás, szín és formaszervezés, ami alkotásaiban jelentkezik, a szociális téma kihangsúlyozásán túl is, mint egy tragikus emberi lélek közvetlen megnyilatkozása tükröződik elénk képeiből. A polgári képvásárló közönség, ha méltányolta is művészi kvalitásait, éreznie kellett, hogy Derkovits azok közül a művészek közül való, akik nemesak esztétikai, hanem morális felelős-

séget is vállalnak műveikben. Jóformán kenyéren és vizen élt, de mégis, hogy élhetett — ezt a polgárság tette lehetővé a számára. Ez nem dicséret, csak ténymegállapítás s csak azért szögezem itt le, hogy nyilvánvalóbbá tegyem — mennyivel közömbösebben, igazságtalanabbul bántak el Derkovitsal azok, akik közül származott, akiknek sorsával egy egész életre összekötöttnek vélte saját sorsát.

A magam részéről természetesnek látom, hogy a javak birtokosai jóformán éhen hagyták veszni a szocialista szemléletű művészt, de mélyesen bánt az a tény, hogy ugyanezt a művészt teljes ismeretlenségben felejtették elvtársi személy szerint és hatalmas szervezeteikkel egyben. Keserűn olvasom a polgári kritikusok halottsiratását, de még szomorítóbban hatnak rám a szociáldemokrata párt orgánumaiban elmondott nekrológok, dicséretetek és az a kisajító hang, amely a halott művészt — akit életében veszni hagytak — agitációs objektummá minősíti. Olvashatjuk ezekben az orgánumban, hogy Derkovits eivtárs volt, töretlen szocialista, kiváló művész, ami igaz testvérünk, akit a burzsoázia léhasága éhen veszejtett. — Jó! Elfogadom, hogy mindez így igaz, de ugyanakkor fel kell vetnem a kérdést — a burzsoázia embertelenségével szemben mit tettek a pártszervek, a szakszervezetek és munkás kultúrszervezetek Derkovits emberi megbecsülése és művészetének kultiválása érdekében? Mért kívánjuk, hogy az ellenfél méltányoljon és segítsen bennünket, ha magunk a legminimálisabb fokon sem vagyunk képesek értékeink megbecsülésére?

Kétségtelen, hogy Derkovits érték volt, a szocializmust vallotta társadalmi ideáljának és ennek az eszmének az értelmében élt és dolgozott. Minden megnyilvánulásában osztályát reprezentálta és mit kapott ő osztályától, illetve osztálya intézményeitől? Ez alkalommal ne vessen ellenem senki, hogy a munkásság maga is szegény, ezért nincs módjában, hogy egyes tagjainak különösképen segítségére legyen, ha még olyan kimagasló érdemei is vannak az illetőnek. Nem azért aprehendálok, mert Derkovitsot nem látták el különös dicséretekkel és megszegyenítő könyöradományokkal. De kérdezem:

A nagyszerű rajzoló, aki a szocialista látásával vezette ceruzáját a papíron, akinek vonalaiban és színeiben milliók panaszai és lázongásai komorlottak — miért nem kapott őt megillető helyet a szocialista lapok hasábjain? Miért nem láttuk, hogy a párt kultúrszervei kiállításokat rendeztek volna műveiből a munkásság épülésére és a művész érdekében? Hol vannak azok a munkásotthonok, párt- és szakszervezeti helyiségek, amelyek az aranyozott cirádák és gipszfigurák helyébe engedték volna Derkovits freskóterveit? És miért nem sokezosították a Dózsametszeteket? S még lenne tíz vagy húsz hasonló kérdésem, de fölösleges fáradozás. Ez a probléma nem részleteiben, hanem egészében érdekes és jellemző szocialista mozgalmunk mai aktivitására és nivójára.

Derkovits meghalt s az egykori közömbösek most könnyekkel öntözik emléket. Milyen jó lehet a halottaknak, hogy átléptek az ellenség gyűrűjén és nem szorulnak rá a barátok kegyeire.

Kassák Lajos

Wells önéletrajza

1165

(Athenaeum-kiadás.)

Költeni annyi, mint ítélőszéket tartani önmagunk fölött — írja Ibsen s ez ugyanígy vonatkozik az önéletrajzra is, amely önmagában hordja a leírt élet bírálatait. Ilyen ítélkező írás Wells most megjelent önéletrajza is. Wells írói munkásságára nem lehet irodalmi mértéket alkalmazni. Leíró módszerekkel alkotott regényeit ő maga is csak eszköznek tekintette, amelyekkel „útbaigazithatja az embereket“. Wells a résztől az egész, a különöstől az általános felé törekedett. Elsősorban gondolkodó, intellektuális lény s természetes, hogy most nem egy ember életét, hanem egy agyvelő alakulásának történetét írja le. Ennek az önéletrajznak gondolati tartalmában van a lényege.

Wells írásaiban nincsenek mélységek, felületesekek és egyéni stílusuk sincsen. De Wellsben nyugtalan kíváncsiságok éltek s mint minden egyéniség az értékek átértékelésére törekedett. Ez a kíváncsisággal párosult törekvés elmélyítette kritikai hajlandóságát. Szkeptícizmusa és kritikai készsége a haladás tényleges motorja lehetett volna, ha szemlélete nem tolódik helytelen irányba. Agyvelejének nagy erőfeszítései így csak részeredményeket termeltek. A nagy általánosító sohasem jutott el ahhoz a szintézishez, amelyből a jövő valóban kialakulhat.

Most megjelent önéletrajza sűrítve mutatja meg azokat a wellsi gondolatokat, amelyek eddigi írásaiban szétszórta jelentek meg. Kritícizmusa élete folyamán társadalomkritikává alakul. Szocialistának nevezi magát, de ennek a szocializmusnak sajátosan egyéni tartalma van. És ügylátszik, mintha Wells egyedül állana eszméivel. Valójában azonban nem lehet őt magányos bolygónak nevezni. Humanizmusában, szocializmusában sok a korszerű, általános jellemvonás.

Nehéz lenne meghatározni Wells társadalmi célkitűzéseit. Szocializmusát nem fogalmazza meg konkrétan és tele van ellentmondással. Hareban áll a marxizmussal, elveti az osztályharcot, de Rooseveltt amerikai elnök mellett szinte feltétel nélkül elismeri Lenint és Stalint. Szabadgondolkodó, az egyén kritikai jogaiért harcol és a centralizált, fegyelmelen alapuló társadalom híve. (Szerinte Lenin legnagyobb érdeme a szigorú fegyelmelen alapuló orosz kommunista párt megalakítása volt.)

A megszervezett társadalom és a világállam ködös és bizonytalan elképzelése Wells szociológiájának középpontja. Szerinte a társadalomalakulásban nagyobb szerepük van a gondolkodó csoportoknak, mint az osztályoknak. A tegnapi társadalom elaggott, mondja, s a halódó régi rendszer megdöntésére az értelmes, korszerűen gondolkodó egyének nyílt összeesküvését akarja megszervezni. Az összeesküvés sikere a társadalmi szervezés problémája, ennek megvalósítása pedig attól függ, hogy elegenden vannak-e azok, akik a korszerű változások szükségszerűségét felismerik, ésszel felértik. A mai társadalomban még nem találja meg ezeket az embereket, mert nevelésük és tanításuk helytelen volt. Tehát új tanítási

---

munka

módszereket követel. Wells nyílt összeesküvése így torkollik a nevelés kérdésébe.

A modern pedagógiára vonatkozó észrevételei figyelemreméltóak. De a kritika lényegét és értékét mindig a kritikus lényege és szempontjai határozzák meg. A kritika pozitív tagadás. Bizonyos szempontból Wells kritikája is az, csak épen nem a szocializmus érdekében hangzik el. Ő is ugyanabba a hibába esik, mint az általa kritizált szocialista mozgalom. Fiatal korában nem elégedett meg azzal, hogy a szocialisták minden aktuálisan felvetődő problémára az osztályharc szóval, vagy elméleti tézisekkel feleljenek. Tiltakozott a dogmatizmus ellen és gyakorlati garanciákat követelt arra vonatkozólag, hogy a mozgalom miképpen akarja megvalósítani céljait. Ezek a kérdések helyesek. De Wells a szocialista mozgalom bírálatával egyidejűleg eltávolodik a szocializmustól és végeredményben ő is csak általánosít. Boldog, hogy Oroszországban egy öreg professzor legyint a kezével, amikor megkérdi tőle, mi a véleménye a dialektikus materializmusról. De neki sincsenek konkrét válaszai a saját külön szocializmusát illetően. A nyílt összeesküvés és a nevelés csak részletkérdés, amellett, mint elmélet úgy vannak megfogalmazva, hogy mindent bele lehet magyarázni.

1934 nyarán Stalin előtt felvetette a Roosevelttel való összeműködés gondolatát és kihangsúlyozta a technikai intelligencia, a középosztály általa alapvetően fontosnak tartott társadalmi szerepét. Ebben a „világ újjászervezésére“ vonatkozó koncepcióban a társadalmi osztályok közötti összeműködése és bizonyos módosításokkal még mindig az a clissoldi nagyiparos diktatúra elmélet dominál, amely különben végigvonul egész önéletrajzában. Emiatt az elmélet miatt nevezték Wellset a William Clissold c, könyve megjelenésekor fasisztának.

Bizonyos, Wells szabadgondolkodó, humanista attitűdje nem azonos a német és olasz fasizmus ideológiájával. Ez azonban nem változtat a lényegen. A nagy francia forradalommal elindult polgárosodás az egész világon gyökeret eresztett, de miután az adottságok mindenütt mások és mások voltak, a német, magyar, orosz polgári életvonal sem volt azonos a franciáéval. Társadalmi alakulások országonként különböző formában mutatkoznak meg. A fasizmus ma az egész világon mindenütt jelen van és mindenütt másképpen van jelen. A háború előtt az uralkodóosztály kizárólagos uralomra törekedett. A fasizmus a középosztály vezetőszerepének kiemelésével a társadalmi osztályok együttműködését és a társadalom megszervezését hangoztatja a fennálló termelési rendszer érdekében. Ez ma Roosevelttől Mussoliniig és Hitlerig minden társadalmi elgondolás magja. Ez a lényege Wells angol ideológiájának is, amelynek kialakulásában nagy szerepe van Wells egyéni életsorsának, egyéni adottságainak, mert ezek a tényezők szinte akaratlanul is a fasizmus irányába tolták gondolkodásának irányát.

Wells a nyomorgó középosztályból jött. Az anyja eseléd, az apja előbb uradalmi kertész, majd kereskedő volt. A család állandóan érint-

kezésben állott a felső osztályokkal. Az angol alsó középosztály atmoszférájában alakul ki tipikusan a középosztályt reprezentáló egyénisége. A nagy írók felérik életüket és művészetükben tudatosítják sorsukat. Wells fejlődése másképp történt. Az élet jelenségeire ő gondolati úton reagál, nem érzelmi, hanem intellektuális benyomásai vannak. Gondolkodását. Henry Georg méginkább Huxley, a nagy angol biológus tanításain keresztül a természettudomány alakítja. Az önéletrajzból kiderül, hogy egyenes vonalban látja össze a biológiát és a társadalomtudományt s a szociológiára lényegében a természettudomány tételeit alkalmazza. Nem veszi észre a társadalom mozgástörvényeit, ellentéteit, és mindazt, ami a társadalom társadalmi jellegét adja. Társadalomtudománya valójában természettudomány s amit ő szociológiának nevez, annak semmi köze a tudományhoz. Ezt többhelyütt be is ismeri. A szociológiának szerinte nem egyszerűen művészetnek, vagy a szó szűkebb értelmében tudománynak, hanem a képzeletadta tudásnak, bizonyos egyéni elemmel való keveredésnek: szóval a legmagasabb értelemben irodalomnak kell lenni. És az ő szociológiája tényleg képzelet, ezért írhatta meg utópiáit, amelyek természettudományi szempontból helytállóak lehetnek, de társadalmilag nem többek a fantázia szüleményeinél. Szocializmusa nem más, mint új, minden feudális sallangtól megtisztított angol polgári racionalizmus, amely a maga szempontjából száz százalékig le akarja vonni a technizálódás társadalmi következményeit. Ez ma a fasizmus végső törekvése is. És ezen a ponton kerül, mint intellektuel, ellentétbe a fasizmussal. Mindig kritikusan nézte a világot, amelyet, mint minden intellektuel, a maga képére akart formálni. Állandóan ellentétben állott a kialakult renddel, mert a rendről megvoltak a maga egyéni elképzelései. És most hosszú, hosszú évek küzdelmei után látnia kell, hogy nincs módja megélni és megéltetni gondolatait. A társadalomban jelen vannak az ő elképzelései, de teljességgel sohasem valósulhatnak meg, mert sohasem ismerte a társadalmat s mert valójában ő ennek a társadalomnak nem alakító eleme, hanem csak tükröződése volt. Sohasem emelkedett a szociológia magaslatáig, mindig csak a politika síkján mozgott. Gondolkodó, egyéni politikus volt. A maga módján a teremtő gondolatért harcolt egész életében, de egyéni adottságai olyan fasiszta társadalmi elképzelések felé sodorták, amelyek ellene fordulnak és lassan megölik az egyéni gondolatot, ami Wells életét betöltötte.

A gondolat halódása megéreződik ezen a könyvön is, amely mintegy betetőzése Wells eddigi munkáinak. Önéletrajzának nincs koncepciója, gondolati tartalmában korábbi írásaihoz viszonyítva semmi újat nem mond. Egyszerű regiszter, ahová bevezette élete során elmondott véleményeit. Annakidején ezek az eszmék frissen hatottak, ma már csak okoskodásoknak látszanak. Mint írásműnek, nincs szuggesztív ereje, mert gondolati tartalma nem elég mély ahhoz, hogy magával ragadja az olvasót és mert megírásában nyoma sincs az alkotó íróművésznek. Wells csak leírta, de nem írta meg az életét, amelyről rezignáltan beismeri, hogy mindenkit érdekelt, de nagyon kevés emberre volt mélyebb hatással.

Gró Lajos

---

munka

KÉT SZOCIÁLIS ÍRÓ

KASSÁK LAJOS

regényei

Egy ember élete.

Hatalmas önéletrajz 8 kötetben:

1. Gyermekkor
2. Kamaszévek
3. Csavargások
4. Vergődés
5. Kifejlődés
6. Háború
6. *Károlyi forradalom*
8. Kommün.

Napok, a mi napjaink.

Angyalföld.

Megnőttek és elindulnak.

Telep.

B. T R A V E N

regényei

Halálhajó.

A legvakmerőbb, legmeggrázóbb emberi dokumentumok egyike. Egy társadalmon kívül álló matróz viaskodása az életért.

Gyapotszedők.

Modern rabszolgaság a mexikói gyapotszedők sorsa. Ezeknek a páriáknak nyers és színes életéről szól ez a regény.

Aranyásók.

Három munkanélküli szegény leány Dobos, Curtin és Howard s Siera Madre vakmerő kincskeresőinek küzdelmei az aranyért.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

A fehér rózsza.

A hatalmas olajtröszt embertelen és kíméletlen harca az ősi röghöz makacsul ragaszkodó primitív indián farmer ellen.

P A N T H E O N K I A D Á S

munka társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: kassák lajos ● helyettese: nádass józsef ● felelős kiadó: falus ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: budapest, VI, bulcsu-u. 19 (I 7. ● csehszlovákiában: jelen mihály, bratislava, Prayova 8. ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 3.—, lei 20 ● előfizetési ár félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100. illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: Lombár L.

